

GOÑI ta AUZMENDI´tar KARMELE ANDREA

*Atutxa´tar Paul
Zornotzan 2.017ko urtean Uztailaren 26an*

AURKEZPENA

San Sebastian ta Zubillaga´tar Jose Mari (Latxaga), bere maisutasunezko giza-izti ikerketaren bidez, eta Latiegi´tar Bizente bere eleizaren azterkuntzazko edestian idatzi ebazan bederatzi liburu potoloak betetan egoala.

Ni, Euskerazaintza erakundearen kidetasun bidez, euren artean morroi edo ikasle lez aurkitzen nintzan, eta sarritan entzun neutsen:

Espainolak edo Gaztelarrak, Ugarte-erdi edo peninsula onen erri ezbardin artean, euren katolikotasunaren kaisertzazko aberriaren aurrerakuntza edo nagusitasuna erakustearren gure euskal emakumearen aurka: *euren emakume guztiak idatzi ta irakurten jakin ebela*, esaten.

Eta ezkontzazko gizarte maillan: *gure ezkontzak baiño, sinismen aundiagokoak edo fededun sakonago ta demokratiakoak zirela*, arrokeriz aldarrikatzen ebela. Eta Latiegi´tar Bizenteri geien.

“Norkeriaren Gaztelar jakintsu edo arroputz orreik, ez eben ikusten Euskalerria, goizetik asita, gure sendi artean egiten ziran Goizeko-Ezkila, Eguerdiko-Ezkila⁽¹⁾ arratsaldeko errosarioa edo agurtza, eta Gaueko-Ezkilaren otoiaketak egiten”.

Guzur utsa zana, gure emakumeak, euren emakumearen aurka, jakin ebalako idatzi ta irakurten, baserri, auzo ta Euskalerrri guztietatik zabaltzen ziran kristau-ikasbideko liburutsuekin, gaztelarrak edo espainolak, ez ebena egiten.

Gure arbasoak Gaztelatarren aurka, beti arduratu ziralako Kristau ikasbide ta bizitzeko bear genduzan ikasbi-deak sendotzen.

Geiago, D. Bartolome Olaecheak idatzita, ta Tolosan Eusebio Lopez´ek 1.904ko urtean, bere Solana 8 eta Correo 7ko kalean euki eban Moldiztegitik argitaratu eban **CRISTIÑAUBEN-DOTRIÑAZKO** liburutsuagaz.

Aita Santi Onaindiaren aurrekoagaitik, Euskalerrri osoan zabaldutako liburua zana, eta berak niri erakustegaitik, emon eustan **“EGUNLANGO CRISTAUBAEN JARDUERA** bideratzeko zan liburuagaz.

Orduko euskaldunak irakurri egiezan ikasgai oneik, liburutsu au: *“Liburuchu onec daucazan Capitulobatetatic bat iracurri, edo enzuten dan bacochian, irabasten dira eun, eta oguei eguneco indulgentziac”* eskeintza orreikaz lilluratu edo bultzagarrituta egon zan.

(1) Eguerdiko-Ezkila = las campanadas de las Ave Marias, o del medio dia para el rezo del angelus. Argi-Ezkila = campanadas de la mañana, edo ta Gau-Ezkila = campanadas de la noche.

Eta espainol edo Gaztelar orren esaeraren aurka, sekula ez dodaz nire ikusmenetik kenduko, euki nebazan maisu oneik eraz edo aukerazko erantzunean, ipinten ebazan barreakarizko aurpegiak, esan berezi oneikaz, adibidez:

Latiegi'tar Bizente apaizak: **"SEKULA EZ DABE EZAGUTUKO LOTSARIK"**.

Latxaga apaizak: **MALTZURREZKO GUZUR AUNDIAK DIRA ESATEN DABENA**.

Eta Aita Santi Onaindia karmeldarren: **LUJURIA EXUBERANTE** gaz.

KARMELE

Karmele, nire amona ta amaren denborako euskal emakumea zan, eta orregaitik dakit, Gaztela ta espainitarrak euren katolikotasunezko Erromatar Lege bidetik ekarten eben goitik berako, matxismo⁽¹⁾ agindua andreen gaiñetik, urrun bizi ziralako gure euskal emakume arek.

Orduko Euskalerrien emakumeak lez, euren egikerazko ulermenetan, baserri edo ta etxeko teillatu ta etxearen txapela antzekoak zirelako, gure Euskalerrien senditasuna aurrera eroateko alegiñean, eta etxeko-sendia babesteko, euki eben ausartasunagaz.

Ez eben bear Gaztelar edo espainol ezkontzak bezela, ezertarako gizonen diru baimenik, edo ta ezeren agindurik, euren gizonak, adoz egoten ziralako euren etxeko jaurkintzagaz.

Orregaitik diñot, Gaztela eta espaindarren menpekotasunen eritzetik, urrun bizi ziralako gure emakumezko arbasoak.

Ariñauko arbasoetatik lortu ziran askatasunezko demokraziagaz, gure Euskalerriko Amona-Aitite, Ama-Aitak, ondo baiño obeto Baituta egon ziralako euren artean, bakotzaren ordezkartzazko arduratan.

Eta Euskalerriko etxe nagusi eta sendi bakotzaren etxeko babes ekintzan euren artean ulertzeko, kiñu bat bakarrik bear izaten eben, eurak bear eben adoztasunean kokatzeko. Danoen lana, Etxearen edo sendi zentzuz egiten ebelako.

(1) *Matxismo*´aren berba barri onengaitik *Gaztelarazko iztegiak esaten dau = tendencia a considerar el sexo masculino superior al femenino, con la consiguiente subordinación de la mujer en la sociedad.*

Altxor ori izan zan aberritar katoliko menperatzail kolonizatzaileak, euren guzi-altsu edo aldunagaz apurtu gure ebena, Euskalerriko errigizartea Europako beste berezko errigizartearekin, euren agindupeko aberritasunean batzangotuta ezartzeko.

Ez dago bear, gure denborako andrakaz, euskereagaz, eta gure nortasunagaz egin ebezan saioak ikusi baiño besterik.

Euskerea ta Nortasuna, urrengo idaz lan baten agertuko dodazanak, biak toki berezia bear dabelako.

GURE ANDRAZKOEN ARTEAN IBILI EBAZAN SAIOAK.

Aberri-katolikotasunaren batzango edo erlijioaren kolonizaziozko eritzi bidetik, bertoko andrazkoen askatasunezko ulermenak, kanpoztar arazozen ulermenakaz naastuaz, ta eritziko naasmen orregaz andraren askatasunezko egarriak goralduz⁽¹⁾, gure etxeetan sartu ziran zentzunbageko atzerritar arazoak, aundiak izan ziran, gure euskal etxe demokratikoen zentzuzko ulermenagaz ez ebenak euki, zer ikusirik.

Gure etxeetan sartu ziran arrotasunezko arazo orreik, asko izan ziran, eta gero ta bide orretatik, euren baktzazko arrazoiak babesturik, gure gaztedia bata bestearen aurka ipini zan lez, gure euskal sendiaren ekandu demokratikoak ezereztuten joan ziran, eta orko bidetik agertu jakuzan zentzunbageko ezkontzaren banatzeak, aundiak izan dira.

Kaisertzaren faziztatxar eritzizko erromatar arrano aundi ori izan zan azkenean, Frankok eleiztarrakaz batera ekarri euskuna, euren katolikoaren gurutzada-sakratuzko aberrikuntzan espainitar lez batzangotu

(1) *Andraren askatasunaren egarriak goraldueguz = "Promoción de mujer"*

gindezan, eta naita arazo guztietara eldu ez arren, kaltegarritzko gauza orreik aundiak izan ziralako, Goñi ta Auzmendi'tar Karmele lako euskal andra ta gizonak izan dira gure Euskalerrian, menperatasunezko eritzi orretatik urrundu euskuenak.

1.901eko urtean Urtarrillaren 5ean Gure Arana ta Goiri'tar Sabiñek, Arantzadi'tar Engraziori (Kizkitza) idatzi eutsone eskutitzan: "*Gure euskal nortasunagaz asten nazeanean, gogoratuagaz ikusten dot, au joan egiten jakula, eta gizaldi au amaitu orduko, joan egingo jakula*" esaten eutsonean.

Eskutitz orretan berari esanda, aurrerantzean zer egin bear gendun *Euskal Nortasuna Berrezkuratzeko*.

Goñi'tar Karmeleren belaun aldi inguru osoa, bere emakume-gizon arduradunakaz izan zan, Euskal Nortasunari eutsi eutsena, eurak euki ebazan bizi osoko indarrak Euskalerrinari eskeiñita.

Gaurko gazteak konturatu bear zeunkie, belaun aldi orreik egin ebazan ikaragarritzko lan orreik, zuek Euskalerrian demokrazizko askatasuna lortzeko dala, edo aurrerantzazko pausoak emoteko, urrengo belaun aldiarentzat askatasunezko bideak erreztuteko.

Eta Euskalnerriaren askatasuna ez ba eben lortu, eurak al eben guztia emon ebela alegiñ orretan.

Kontuan artuta beti, gure Euskalnerriaren edestia ez dala unetxo batekoa, milla urte askokoa baizik.

Begitu nun daukagun eredu, Euskalnerriaren Baitazko Nortasuna, gaur sartuta gagozan guzurkerizko maltzur zikintasunetik atara degun.

Euskalnerriaren belaun aundiko andra-gizonen zeregiñetan, ez zan egon ezeren aldakuntzarik, danak mailla aundiz, arduratuta egon ziralako euren EUSKALETXE NAGUSI ta TXIKERRAGAITIK.

Esker milla aundiak emon bear dautsaguz euren aldiko belauntarrai, eredu, arrigarrizko ikaspidea ipini euskuelako, Euskalnerri, Europa, ta Mundu onen zaar eta gaztedi osoarentzat.

GOÑI ta AUZMENDI´tar KARMELE.

1.926ko urtean Abenduaren 21ean jaio jakun gure Karmele, Tolosako Uri zarrean, ikasketarako, etnoloji edo abend-izti´ren ikasketakaz arduratu zana.

Oso ezberdiñak ziran, Karmele bizitz ontara agertzeko euki ebazan sendi bien bideak.

Aitite Zezareok, Suizan injineru ikasita, Tolosan erleju edo ordularien lantegi bat irasita, eta bere aita Eujeniok, Tolosako Urian poxpoillo lantegia irasitako bidetik.

Amaren aldetik aitite, Gipuzkoaren Goierriko Ataun errikoa zan, eta lenengo ta bigarren karlistada ostetik gudarien serbitzura ez joatearren, Arjentinara iges egin eban.

Eta Zeraiñen jaio zan bere ama Goia´tar Dorotea, Arjentinara joanda arrotzetxe bateko zuzendaritzak eroan egiezan, bertan ezagutu ziran aita amonak, eta ezkondu, Euskalerrira itzuli ziran.

Karmeleren ama Felisa, bere ikasketak Paun eginda 1.936ko urtean Frankok, Europa ta Mundu onen eleiz katoliko ta eskuin´tar laguntzan, Euskal-abertzale ta lekaide-apaiz batzuk izan ezik, erdiugarte edo peninsula au katoliko izenagaz batzango ta aberritzeko alegiñez, sakratuzko gurutzadaren gudalozteagaz erasotu eban, eta Zeraiñen arrapatu ebanean Karmeleren sendia, guztiz sakabanatu eban.

Aita baitu edo espetxeratu eben, bere poxpoillo lantegia Franko´ren gudari agindutara ezarrita.

Karmele Zeraiñen amarekin, abesti ta marmarketa ugari entzun bear izan eban, eta or erabagi eban zeintzuk izan bear ziran bere mailla aundiko ikasketak, abend-izti⁽¹⁾ ta giza-izti´ko⁽²⁾ ikas arloakaz beteteko.

1.947ko urtean eta Karmelek 21 urte euki ebazanean, bere ama Felisak bespa bat erosi eutson, Barandiaran´tar Jose Miel´ekin lan egiteko, eta On Miel´ek ikusketa ugari egiteko Karmeleren amama Doroteari, jakitun aundia izan zalako Euskalerriren lege ta oituratan.

1.947-1.957ko urte bitartean, Aranzadi Jakintza Elkartearen Abend-izti ta Giza-izti´aren idazkari izan zan, eta bertan egoala, Barandiaran´tar Jose Mielen agintaritzapean asi zan ikerketazko lanak egiten.

1.955ko urtean beren leenengo lana argitaratu eban: *“Algo sobre la Parzoneria General de la Gipuzkoa y Alava”*.

1.955ko urte onetan, 1.936ko urtean ebagita geratu zan *“Erri Jakintzaren”*⁽³⁾ urtero argitaratzen zan aldizkaria, ostera berrezkuratu eban, eta aurrera egin eban XVn zenbakiko aldizkaria argitaratzeagaz.

(1) Abend-izti = etnografia. (2) Giza-izti = antropología. (3) Erri-Jakintza = revista cultural, relacionada con los temas concernientes al folclore.

Eta Barandiará 'tar Jose Miel Giza-iztilaria, bere atzerriratetik osterá agertu zanean, aurrera egin eban beragaz Abend-iztiko ikerketakaz Zeraiñeko errian.

2.002ko urtean, Barandiarán 'tar Jose Miel 'eri, ezaugarritasunezko jai ederra egin eutsen Ze-raingo erritarrak.

1.955ko urtean eta Karmelek 29 urte euki zituzela ezkondu zan bere senar Mujika 'tar Jose María 'rekin, eta urte orretatik aurrera, Bilbon bizi ziran.

1.964ko urtetik Karmele, Gipuzkoako-Etniker alkartekoa izanda billaketa arloetan, 1.983ko urtean, Barandiarán 'tar Jose Miel 'en *"Ikaste Sarriketa"* lortuko eban, Bizkaia eta Gipuzkoako lurraldeetan *"Euskalerriko Abend-Iztiko-Mapa Sorta"* egitearren. 1.988ko urtean *"Eusko Ikaskuntzako Alkarteak"* argitaratuko ebana.

1.966ko urtean, ainbat gurasoakaz batera, *"Resurrección Mª de Azkue 'n"* izenagaz, leenengo euskerazko ikastola sortu eban, ta Bilbaoko eleiz

guztietan *"Kristau Ikasbidea"* ikasteko, euskerazko irakasgarri liburu txikiak atara ta zabaldu ebazan.

1.967ko urtean *"DEIA"* eguneroko aldizkaria sortu zanetik, Karmele izan zan aldizkari orren sortzaille bat, eta Zuzendaritzako Batzarraren batzarkide bat izan zan 1.986ko urterarte.

1.970-1.973ko urte artean, 1.967ko urtean irasi zan Euskerazaleak Alkartearen Batzarkidea be izan zan, bere senar Mujika 'tar Jose Marigaz batera.

1.980-1.997ko urte bitartean, Bilbaoko Era-kus-Tokian aurkezten diran *"Euskal Arkeoloji Lanak, Edesti eta Abend-Iztiko Lana"* ren Zuzendari izan zan.

Bitartean, ezberdiñetako jaurkintz edo diru arloetan, ikerketazko lanaren zuzenketarako, erosketetarako, ta Euskal aita-amarengandik dato-zan Jendekuntzazko altxorrak gordetzeko lane-tan be, bera ibili zan.

1.995eko urtean, berak Euskalerrriaren alde egin ebazan lanagaitik, Bizkaiko Foru Aldundiak irasi eban *“Andres Mañarikuaren Saria”* emon eutsoen.

Karmele ibili zan aldikada baten aolkulari lez, dantzari taldeak ibili bear ebazan jantziak zelakoak izan bear ziran eta abar.

1.997ko urtean Uztaillaren illean, Portugaleten egin zan arrigarritzko lan orren orde, *“XXX Erri arteko Erri-Jakintzaren Dantzaldi Jaietan”* Elai-Alai dantza taldeak egin eutson goratzarre edo omenaldi eder bat.

2.004ko urtean Durangoko Gerediaga Alkartek emon eutson *“Durangerriko Teila”*.

Eta 2.005eko urtean *“Sabino Arana Erakundearen eskuetatik artu eban Saria”*. Karmelek argitaratu ebazan liburugaitik.

1.982ko urtean argiratu eban *“Bizkaiko Jantziaren aldaketa edo ta bilbakuntza”*⁽¹⁾.

Eta 1.985ean *“Euskal eder-zaletasuna”*.

Baita idaz-lanak idatzi be aldizkari ezberdiñetan, urteroko *“Eusko Erri-Jakintzaren aldizkarian, Larraketa edo Artzaiketa, Eskulangillearena, ta Erlijioaren zalezkoetan”*.

(1) *Bilbakuntza = evolución, desarrollo, trama.*

Eta bere Gipuzkoako Zerain erriagaitik idatzi ebazanak, Euskalerriko Etnikerrek batuta, Euskalerriko Abend-Iztiko gai-liburuetan argitaratuta dagoz.

2.017ko urtean Ekaiñaren 7an 90 urte euketzala il jakun gure Karmele agurgarri au.

Zer esan Beragaitik ?.

Bere seme Mujika ta Goñi´tar Jon´ek esaten dau:

Mirari bat dala, bere ama Goñi´tar Karmelek euken bizitzan, zenbat saiaketetan nastuta ibili zala, Euskalerraren Nortasuna berrezkuratu ta indartzeko, ikutu izan bear ebezan arlo guztiak ikutu ebazala bere Euskal senidetasunari lagun-

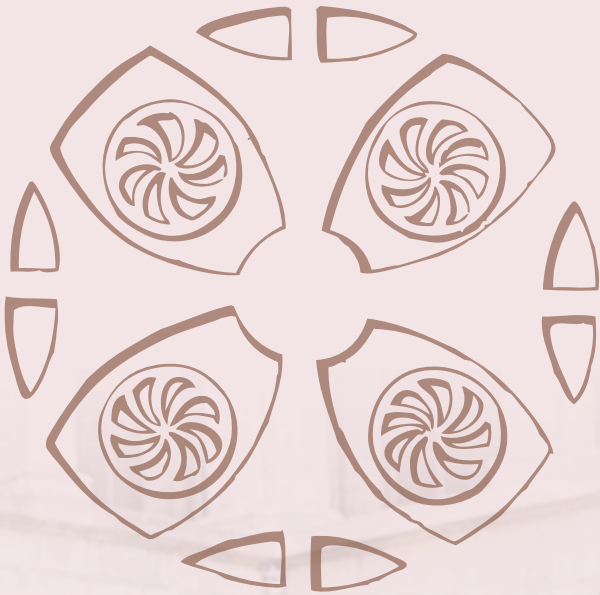
tzeko, Goiko Jainkoaren eta berak baituta eukazan kemenezko indarrak lagun eukezala.

Geiagorik esan geinke ?.

Euskaltzaindiarentzat be, balio aundiko Euskal-emakumea izan zan, azterketetan Euskal az-tarnak aurkitzen ibili zalako Euskalerrri guztitik.

2.017ko urtean Lorailaren 15eko astelenean, Euskerazaleak bere berrogeita amar urte beteteak eta ZER aldizkariaren berrogei urte ospatu genduzenean Bilbaoko Karlton ostal-etxe edo arroz-tetxean be, bertan egon zan Zugazaga´tar Leopoldo ta bere emaztearen ondoan, Euskerazaleak Alkarteko batzarkideen atzeko ezar lekuetan.

Nor gogoratuko zan, Karmele ogeita iru egun barru il egingo jakula ?.

Goñi ta Auzmendi´tar Karmelen eriotzea.

2.017ko urtean Bagillaren 7an juan jakun gure Goñi´tar Karmele Goiko Jaungoikuaren askatasunezko zabaldietara.

Ni enintzen egon bere elizkarietan, baiña nire Euskerazaleak Alkarteko batzarkide ta lagun aundia dan Egurrola´tar Iñaki bai, eta Iñakik esanda badakit, zelako berbak esan ebazan Kardaberaz apaizak bere bizi denboran, emen ondo baiño obeto etorriko direnak:

**"JAUNGOIKUAK NAI DAU,
EUSKAREAK, BURU JASOTZEA".**

EGI GALANTA DANA:

**JAUNGOIKOAK, GAI-IZADI
ONERI IPINITAKO LEGE-BIDETIK
EUSKALERRIA AZTURAZ,
ERRIGIZARTU EGIN ZALAKO.**

**ORREGAITIK DA EUROPA TA
MUNDU ONETAN, BEREZTASUNEZ
EGINDA, GERATZEN DAN
JENDEKUNTZAZKO EDO
KULTURAZKO ERRI ZAARRENA.**

**GAZTEAK, ARTU BEAR DOZUE
GOÑI´TAR KARMELE ETA BEREN
BELAUN ALDI GUZTIEN EREDUA,
BADAKITELAKO EURAK BE,
JAUNGOIKUAREN ZERUTIK
LAGUNDUKO EUSKUELA, GURE
EUSKALERRI DEMOKRATIKO MAITE
ONEN, ASKATASUNEZKO EUSKAL
ARDURAKAZ JABETZEN.**

AGUR KARMELE:

"EGUN AUNDIRARTE"